

TF Digitális Könyvtár

<http://tf.hu/oktatas/konyvtar/tf-digitalis-konyvtar/>

A TF Digitális Könyvtár létrejötte:

2006 őszén kereste meg az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium Sport Szakállamtitkársága a TF vezetőit avval a kéréssel, hogy a testnevelési és sportszakemberek számára alakítson ki online szolgáltatást, melyben a magyar sporttudomány, a testnevelési és sportfelsőoktatás írott dokumentumait elektronikus formában elérhetővé teszi az interneten. Ennek kialakításával a TF Könyvtárt bízták meg, a szolgáltatás finanszírozását vállalták. Különböző okok miatt ez a kezdeményezés többször meghiúsult, majd más formában újra felvetődött. 2007 őszén ismét megkerestek minket, immár egy támogatási szerződés gondolatával. Ehhez javaslatokat, megvalósítási terveket, többször módosított költségvetést készítettünk. Hosszas tárgyalások, egyeztetések után 2008. áprilisában írták alá a minisztériumban a 3467/3/2007. sz. támogatási szerződést. A keret májusban nyílt meg, ezután indulhatott el a projekt gyakorlati megvalósítása.

A Sport Szakállamtitkárság által biztosított támogatási összeg felhasználásával olyan országos szolgáltatás indítását vállaltuk a sportszakemberek részére, melynek keretében digitalizáljuk a szakterület fontosabb folyóiratcikkeit, könyveit, szakdolgozatait és egyéb dokumentumait a TF és a Sport Szakállamtitkárság vezetői, valamint neves sportszakemberek javaslata alapján. Egy online könyvtári katalógus szolgáltatásain túlmenően lehetővé téve ezáltal a dokumentumok teljes szövegének számítógépen való azonnali olvasását, a teljes szöveg minden szavára való keresést.

Az új szolgáltatás elsődleges célja az volt, hogy az ország legapróbb településeire is eljuttassa a sportszakirodalmat az internet segítségével. A szakállamtitkárság támogatni kívánta a vidéki edzőket, testnevelő tanárokat, a vidéki sportszervezetek munkatársait. Azt akarták elérni, hogy munkahelyükön vagy otthonukban tudják elolvasni a munkájukhoz szükséges cikkeket, szakkönyveket, jegyzeteket és egyéb szakirodalmat. Ezért is döntöttek úgy, hogy a TF Digitális Könyvtár használata nyilvános és ingyenes legyen.

A digitális állomány fejlesztése

A Sport Szakállamtitkárság támogatása fejében azt vállaltuk 2008-ban, hogy három év alatt 10.000 A/4-es oldalnyi anyagot digitalizálunk. Azt terveztük, hogy Kalokagathia című folyóiratunkat visszük föl először, mégpedig a 2000-2006 közt megjelent cikkeket. Azután a 2007-es szakdolgozatokat, ugyanis ettől az időponttól kezdve már csak elektronikus formában gyűjtjük őket és így tudjuk biztosítani a teljes szöveghez való hozzáférést. Terveinkben szerepelt még a Magyar Sporttudományi Szemle és a Magyar Edző című szaklapok digitalizálása is. Továbbá a TF kiadásában megjelenő új jegyzetek és tankönyvek, valamint a minisztérium által támogatott szakkönyvek fölvétele az adatbázisba. Szerettük volna a könyvtár állományában meglévő régi könyveket és folyóiratokat is archív céllal digitalizálni.

Eltelt három év, mi valósult meg ebből? Majdnem minden. Teljességgel digitalizáltuk a Kalokagathiát az utolsó megjelent szám kivételével. Ez azt jelenti, hogy teljes szöveggel olvasható a folyóirat 1994-2010 közt megjelent valamennyi cikke, 444 fájl. Megkezdtük a folyóirat előzményének, A Magyar Testnevelési Egyetem Közleményeinek digitalizálását is, ebből jelenleg 30 cikk található meg az adatbázisban. Hosszas tárgyalások után nemrég sikerült együttműködési megállapodást kötni a Magyar Sporttudományi Szemle kiadójával. Azt vállaltuk, hogy 2000-től, a lap indulásától vesszük föl a cikkeket úgy, hogy a kiadó kérésére az utolsó megjelent szám nem kerülhet be az adatbázisba. A 2011-ben megjelent számokkal kezdtük meg a föltöltést és időrendben visszafelé haladunk. Munkánk többletet

jelent a lapnak a Magyar Sporttudományi Társaság honlapján kereshető beszkenelt számaihoz képest. Ott ugyanis egy folyóiratszám egy fájlban van, nem pedig cikkenként külön, és nem csatlakoznak hozzá metaadatok sem. Ezért nem is lehet keresni sem a szerzőkre, sem a cikkek címére, sem a témájukra, csak a teljes szöveg szavaira. Ugyanezért lenne előnyös adatbázisunkba betölteni a Magyar Edző cikkeit is. A tárgyalások még folynak a kiadóval, de remélhetőleg hamarosan tető alá tudjuk hozni a megállapodást és elkezdhetjük a digitalizálást.

A szakdolgozatok adatbázisba való rögzítésekor azt a megoldást választottuk, hogy egyrészt javaslatot kérünk a tanszékektől, másrészt engedélyt a szerzőtől a nyilvános felületen való megjelenéshez. Evvel kívánjuk biztosítani, hogy csak a legjobb szakdolgozatok legyenek nyilvánosak és hogy betartsuk a szerzői jogi előírásokat. Ennek megfelelően kétfelé bontottuk az állományt. A Válogatott TF-szakdolgozatok menüpont alá tettük azokat, amelyeket a tanszékek javasoltak, a szerzőjük pedig engedélyezett. Jelenleg 182 mű érhető el a 2007-2010 közti időszakból. A többi szakdolgozat Szakdolgozatok (TF-intranet) menüpontunk alatt szerepel. Ez azt jelenti, hogy a szakdolgozatokat leíró metaadatokat nyilvános felületünkön lehet keresni, de a teljes szöveg csak a könyvtár három, erre kijelölt számítógépén nyitható meg. Ez az állomány most 597 szakdolgozatot tartalmaz. A munka természetesen folyamatosan halad, most digitalizáljuk a 2011. évben a karon megvédett szakdolgozatokat.

A Könyvek menüpont alatt lehet megtalálni azt a kilenc művet, amihez a szerzőktől engedélyt kaptunk. Itt jelentkezett a projekt megvalósításának legnagyobb problémája, a szerzői engedélyek megszerzése. A támogatási szerződésből a tervezés és a szerződés megkötése közt eltelt évek alatt kikerült a jogdíjra szánt összeg. A minisztérium ugyan megígérte, hogy megkapjuk azoknak a könyveknek a felhasználási engedélyét, amelyeket az ő támogatásukkal készítettek el a szerzők, de ez csak részben valósult meg. Igyekeztünk meggyőzni az új kiadású könyvek szerzőit, hogy járuljanak hozzá ahhoz, hogy könyvük bekerüljön a TF Digitális Könyvtárba csak olvasható formában. Ez az olvasótábor jelentős emelkedését eredményezheti, biztosítja a print és online változat egyidejű kiadását. Sajnos a legtöbben elutasító választ adtak. Félték az illegális letöltésektől, a kalózkidadásoktól, az újabb nyomdai kiadások elmaradásától. Így aztán mindössze kilenc művet sikerült teljes szöveggel olvashatóvá tenni. Nem is számíthatunk az állomány bővítésére, ha a jogdíjak kérdését nem tudjuk megoldani. Erre a felhasználásra továbbra sem áll rendelkezésünkre forrás, a digitális változat adatbázisba való felvétele csak úgy lehetséges, ha a szerzők lemondanak a nekik járó tiszteletdíjról.

Archiválási céllal digitalizáltunk 13 könyvrégiséget. Ezeket közt vannak olyan könyvek, amelyek már most is rossz állapotban vannak, és olyanok, amelyeknek az állapota használatuk során jelentősen romolhat. Például savas papírra nyomták őket, szakadt a gerincük, ezért olvasótermi használatra sem adjuk ki őket. Egyikük sajnos a digitalizálás során meg is sérült, restaurálásra szorul. Vannak olyan régi könyveink is, amelyek nincsenek rossz állapotban, de ritkaságuk miatt rendkívül értékesek, ezért akarjuk minél jobban kímélni őket. A digitalizált változatban is olvasható régiségeket csak kivételes esetben adjuk kézbe, akkor ha a kutatáshoz az eredeti mű használata nélkülözhetetlen. Könyvtárunk állományában számos ilyen mű található, de ezeknek a digitalizálásához speciális berendezések, szkennerek vagy digitális fényképezőgép szükséges, amivel nem rendelkezünk. Anyagi forrásaink sincsenek ezeknek külső cégnél történő digitalizálására, ezért ez a munka nagyon vontatottan halad.

Régi folyóirat állományunk digitalizálását is megkezdtük. Két folyóirat összesen 23 évfolyamát szkenneltük be az 1903-1940 közti évekből. A szerzői jogok tisztázása még tart, ezért nem kerülhettek eddig a TF Digitális Könyvtárba. Ezek a folyóiratok mikrofilmen is rendelkezésre állnak, de az olvasásuk így sokkal kényelmesebb volna. A megóvásokon kívül

jelentős szerepe van annak is, hogy adatbázisunkban a teljes szöveg minden szavára lehet keresni, így a kutatók könnyebben találják meg a kutatásukhoz új adatokat nyújtó cikkeket.

Állományunkban már 98 sporttudományi PhD-disszertáció is van. Bár ezek a dolgozatok nyilvánosak és a Semmelweis Egyetem Doktori Iskolájának honlapján mindenki számára el is érhető, a sporttudomány iránt érdeklődők könnyebben megtalálják őket a TF Digitális könyvtárban. A szerzőktől felhasználási engedélyt kell szereznünk, hogy a nyilvános felületre is felvehessük őket, addig csak az olvasótermünkben lévő, erre a célra szolgáló gépeken olvashatók. A könyvtárosok munkáját segíti az is, hogy ki lehet használni a teljes szöveg minden szavára való keresésben rejlő lehetőséget a citáció keresésben is.

Végül a teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a Testnevelési és Sporttudományi Kart bemutató három videófilm is megtalálható az adatbázisban. Ezek televíziós adáshoz készültek, melyeknek az adatbázisba való feltöltéséhez engedélyt kaptunk. Érdekesek lehetnek például azok számára, akik többet szeretnének megtudni a karon folyó kutatómunkáról, oktatásról, de kiváló információforrás a felvételizők számára is.

Szerzői jogok, megállapodások, szerződések

Már a támogatási szerződés megkötése előtt felkészültünk a szerzői jogi törvény előírásainak betartására. Megszövegeztünk egy keretszöveget a felhasználási engedélyhez, amit a szerzőkkel íratunk alá. Előtte áttanulmányoztuk más adatbázisok hozzáférhető szerződésszövegeit, amelyeket alapul is vettünk a sajátunk kialakításánál. A kar jogi képviselőjével lektoráltattuk a szöveget, hogy a jogszabálynak mindenben megfeleljen. Felmerült a felhasználási engedély szövegének angolra fordíttatása, ugyanis a Kalokagathiában külföldi szerzők is publikálnak. Megfogalmaztunk egy keretszöveget a folyóiratok kiadóival kötendő együttműködési megállapodáshoz is.

A szerzői jogok betartása nem egyszerű feladat. A legkönnyebb dolgunk a Kalokagathia esetében van. A szerzőkkel ugyanis a kiadás során kapcsolatba kerülünk, és tudjuk az elérhetőségüket. Hallgatóinkkal sincs problémánk, hiszen a szakdolgozatokhoz a tanszékek kérik be tőlük a felhasználási engedélyt. A régi művek esetében azonban először ki kell deríteni, hogy él-e még a szerző és hogyan tudunk kapcsolatba kerülni vele. Ha már nem él, a jogutódját kell felderíteni, mivel a szerző halálát követő hetven évig még fennáll a mű szerzői jogi védeltsége. Ha nem tudunk megbizonyosodni arról, hogy a régi könyv szabadon digitalizálható-e, inkább nem tesszük föl a nyilvános felületre. A régi folyóiratokkal is hasonló nehézségeink vannak. Nem könnyű kideríteni, hogy van-e jogutódja a régi kiadónak. Itt is óvatosak vagyunk, inkább kívárujuk, amíg a biztos adatokat megtudjuk.

A digitális dokumentumok gyűjteményekbe rendezése

A TF Digitális Könyvtár már több mint kétezer digitális dokumentumot tartalmaz. A jobb áttekinthetőség érdekében a műveket gyűjteményekbe rendeztük. A formai szempontok mellett a műveket tartalmuk szerint is csoportosítottuk. Az alábbi tematikus gyűjteményeket hoztuk létre:

- Atlétika, erőfejlesztés
- Biomechanika, humánkineziológia,
- Egészség- és sportorvostudomány,
- Extrém sportok,
- Fogyatékosok sportja, paralimpia,
- Gyógytestnevelés,
- Iskolai testnevelés, diáksport,
- Kerékpársport, motorsportok,

- Küzdősportok,
- Olimpiai mozgalom, olimpiai játékok, világversenyek,
- Összetett sportágak,
- Rekreáció, szabadidős sportok,
- Sportfilozófia,
- Sportjátékok,
- Sportlövészet,
- Sportmenedzsment,
- Sportpedagógia,
- Sportpolitika, sportjog,
- Sportpszichológia,
- Sportszociológia,
- Sporttudomány,
- Szellemi sportok, játékok,
- Téli sportok,
- Testnevelés- és sporttörténet,
- Testnevelés-elmélet, edzéselmélet és –módszertan,
- Testnevelési- és sportszakemberképzés,
- Torna, aerobik, RG, tánc,
- Úszás, vízi sportok,

A tematikus gyűjteményeket a használat elemzése alapján, vagy a szakterület változásait figyelembe véve rugalmasan újakkal bővíthetjük. A túlságosan sok dokumentumot tartalmazó gyűjteményeket a keresés megkönnyítése érdekében kisebb csoportokra, algyűjteményekre bonthatjuk, strukturálhatjuk.

Dokumentumtípusok szerinti gyűjteményeket is létrehoztunk:

- PhD-értekezések,
- Régiségek,
- Folyóiratcikkek,
- Szakdolgozatok,
- Videók,
- Könyvek

Új dokumentumtípus digitalizálása esetén itt is ki tudunk alakítani új gyűjteményt vagy algyűjteményt. Például beszkeneljük a levéltárunkban lévő fotókat, melyeket egy Fényképek vagy Fotóalbum elnevezésű gyűjteménybe teszünk.

A digitális dokumentumok egyidejűleg több gyűjteménybe is besorolhatók. Az Atlétikai dobásgyakorlatok technikája, oktatása és alkalmazása című könyv az Atlétika, erőfejlesztés és a Testnevelés-elmélet, edzéselmélet és –módszertan tematikus, illetve a Könyvek dokumentumtípus szerinti gyűjteménybe tartozik.

Metaadatok készítése

A TF Digitális Könyvtár szolgáltatásait a Digi Tool rendszer biztosítja, ami a könyvtári adatbázist támogató ALEPH integrált könyvtári rendszerrel teljes kompatibilitásban működik. A digitalizálandó dokumentumokat először behasonlítjuk online könyvtári katalógusunkba. Többnyire meg is találjuk a bibliográfiai rekordokat, hiszen olyan művekről van szó, amelyek állományunkban már megvannak. Abban a ritkán előforduló esetben, ha

még sem találjuk meg, először feldolgozzuk őket az ALEPH integrált rendszerben, ugyanis a szabványos bibliográfiai leírásnak a könyvtári katalógusba mindenképpen be kell kerülnie. A könyvtári adatbázis HUNMARC bibliográfiai rekordját közvetlenül hozzá tudjuk kapcsolni a digitális dokumentumhoz. A TF Digitális Könyvtárban való keresést az ebből épülő indexek teszik lehetővé. Kereshetünk:

- szerzőre,
- címre,
- földrajzi fogalomra,
- tárgyszavakra,
- évre.

Ha a digitalizált dokumentum nincs meg a könyvtár állományában, Dublin Core rekordot készítünk metaadatként.

Keresési lehetőségek az adatbázisban

Az adatbázisba való belépés után a digitális dokumentumok gyűjtemények szerint rendszerezett képernyőjére jutunk. Ez segít eligazodni a dokumentumok között, sok esetben elegendő is ahhoz, hogy a keresett művet megtaláljuk. A gyűjtemények elnevezése mellett zárójelben található szám jelzi, hogy hány dokumentum van benne. A nagy, átfogó témakört lefedő gyűjteményeket több csoportra, algyűjteményre osztottuk. Ha az algyűjtemények felsorolása három ponttal zárul, érdemes rákattintani a gyűjtemény nevére, mert az összes algyűjtemény felsorolása ekkor jelenik meg. Például:

Folyóiratcikkek

Kalokagathia (1994-), A Magyar Testnevelési Egyetem Közleményei (1990-1993), A Testnevelési Főiskola Közleményei (1981-1989)...

A Folyóiratcikkek gyűjtemény teljes tartalmát csak ekkor láthatjuk. Benne van már a Magyar Sporttudományi Szemle is, illetve a folyóiratok teljes szövege folyóiratszámokként külön csoportokba van rendezve.

Az **egyszerű keresés** során csak néhány lehetőség áll rendelkezésünkre.

Kiválaszthatjuk azt a gyűjteményt, amiben keresni szeretnénk, majd megadjuk, hogy a keresőmezőbe írt karaktereket

- a teljes szövegben (Tartalom menüpont),
- vagy azt, hogy pontosan csak a beírtakat (Pontosan menüpont),
- illetve azt, hogy a beírt karaktereket a szavak elején (Elején menüpont)

keresse-e a rendszer. Kereshetünk az adatbázisban található összes dokumentum teljes szövegében szereplő tetszőleges szóra is, ha a gyűjtemény kiválasztásánál a TF fulltextet jelöljük ki.

Az **összetett keresés** során egy keresőkérdésben egyszerre több szempontot is érvényesíthetünk:

- gyűjteményt választhatunk,
- egyszerre három mezőben kereshetünk, melyeket logikai operátorokkal kapcsolhatunk össze,
- megadhatjuk, hogy a fájlban hogyan keressen a rendszer (Tartalom, Elején, Pontosan),
- szűkíthetünk évre és fájl típusra.

A digitális dokumentumok teljes szövegében való keresésre itt is alkalmazhatjuk azt a módszert, hogy a gyűjtemény kiválasztásánál a TF fulltextet jelöljük meg. Úgy is kereshetünk azonban, hogy a kereső mezők menüpontban a Csak teljes szöveg lehetőséget választjuk ki.

A keresési lehetőségek közül az olvasók által leggyakrabban használt módszer az adatbázis teljes tartalmában való keresés. Ennek vannak előnyei és hátrányai. Előnyös az olvasó számára, hogy olyan szavakra, kifejezésekre is kap találatot, amelyek nem szerepelnek a meaadatokban. Hátrányos, ha például egy szerző műveit keresi, mert a teljes szöveges keresésben a keresett szavakat nem mezőkben keresi a rendszer, ezért egy személynévre akkor is kap találatot, ha nem írta a művet, hanem szerepel a neve a szövegben.

A digitális könyvtár használata a citációkeresésben

Az egyetemi kinevezésekhez, MAB, OTKA és egyéb pályázatokhoz szükséges a citációs jegyzék összeállítása. Korábban word dokumentumot készítettünk, ma már a Magyar Tudományos Művek Tárába felvitt rekordokhoz csatoljuk az idézeteket és a citációs jegyzéket onnan nyomtatjuk ki. Az idézetek keresésére olyan kiváló adatbázisok állnak rendelkezésünkre, mint a Web of Science és a Scopus. Használjuk a Google Scholar, a PscInfo, a Sport Discus adatbázist is, de további forrásokat is bevonunk. A TF Digitális Könyvtár teljes szöveges keresése lehetővé teszi, hogy az adatbázisban lévő művekben is keressünk. Ilyenek például a Kalokagathia és a Magyar Sporttudományi Szemle cikkei, vagy a PhD-disszertációk. A keresőmezőbe beírjuk az idézett szerző nevét, majd megnézzük, hogy az egyes dokumentumok teljes szövegében nem szerepel-e a felhasznált irodalomban, illetve lábjegyzetben. Az idéző mű adatait ezután felvesszük az MTMT-be, az URL-t is bemásoljuk az idéző rekordba, hogy a teljes szöveg onnan egy kattintással megnyitható legyen. Evvel a módszerrel jelentősen bővíteni tudjuk az idézetek számát, ami például társadalomtudományi műveknél nagyon fontos.

Fejlesztési elképzelések

A TF Digitális Könyvtárt tovább bővítjük. Folytatjuk a Magyar Sporttudományi Szemle cikkeinek visszamenőleges felvitelét. Be akarjuk fejezni a kar folyóiratának, a Magyar Testnevelési Egyetem Közleményeinek, illetve előzményének, a Magyar Testnevelési Főiskola Közleményeinek digitalizálását. Előkészítjük a kar kiadásában megjelent régi jegyzetek és tankönyvek adatbázisba való felvételét. Kutatjuk a beszkenelt régi folyóiratok jogutódjait, hogy ezt a rendkívül fontos állományt is az olvasók elé tárhassuk. Feltérképezzük, hogy milyen sport témájú, már megszűnt szaklapok vannak, amelyeknek a digitalizálásáról megállapodhatunk. Evvel is a Sport Szakállamtitkárságnak a TF Digitális Könyvtár létrehozására vonatkozó elképzelését szolgáljuk, a vidéki edzők, testnevelő-tanárok, sportvezetők szakirodalomhoz való jutását tesszük könnyebbé.